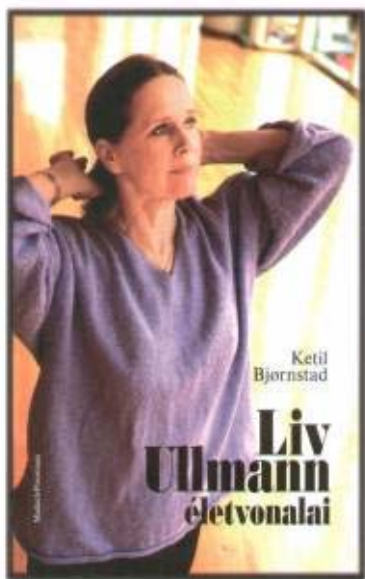

Ketil Bjørnstad:

Liv Ullmann életvonalai

Fordította: A. Dobos Éva

Madách-Posonium, 2006, norvég kiadás: Livslinjer,
Aschehoug Forlag, 2005

„Öregnek lenni nem jó – de az idős kornak számos szépsége van. Békésebb az életed. Nyugodtabban hozod meg döntéseidet – nem annyira fontos, mit mondanak, vagy mit gondolnak mások. Néha kevesebb a gondod, mint fiatalkorodban.

Jól esik, hogy elcsendesedett körülöttem az élet. Szeretem ezt a nyugalmat. Több körülöttem a tér, amelyben önmagam lehetek – nemcsak mások tükre.”

Liv Ullmann

Ismét szünetet tartunk. Ez az utolsó pihenőnk itt Miami-ban. Átszelem az úttestet, bemegyek a szállodába. Kint verőfényes napsütés és erős szél. A portán szokás szerint hideg van. Szerencsére nem a felebarátom van szolgálatban. Rendelek egy tál salátát, és lapozni kezdem az új paksamétát, amit Livtől kaptam. A saját írások, interjúk és egyéb szövegek között hirtelen ráakadok a David Andrews amerikai újságíró-nak mondott szövegére.

Az idők folyamán David Andrews készítette Liv Ullmannal a legtöbb interjút. „Csodálatos dolog lehetne a film. Nagy kár, hogy egyfajta szórakoztató műfajjá fejlődött, melyet pop-corn és cola light mellett fogyaszt a közönség. A film ennél sokkal több.” Valóban, Liv Ullmann a filmet színészként is, rendezőként is komolyan vette. Lássuk, mit mondanak róla azok, akik nálam jobban ismerik.

Erland Josephson: „Liv nem fél az érzelmektől. A szentimentális és pozitív érzéseket bátran és nagy erővel kezeli. Nincs szüksége keserű és rosszul végződő történetekre ahhoz, hogy bátorságát bizonyítsa. Liv *életigenléséből* meríti bátorságát.”

Jesper Christensen: „Liv szerelmet alkot. Szeretnie kell az embereket, de legalább a színészeket. Erre nyakamat teszem. El tudja velük hitetni, hogy zseniálisak, gyönyörűek, kívánatosak és fantasztikus teljesítményt nyújtanak. És ki nem szeret ilyen fényben sütkérezni? Ritkán – vagy talán sohasem – vett körül annyi szeretet, mint Liv közelében. Rendkívül erősen összpontosít az alkotómunkára. Te vagy számára a világon a legjobb. Ilyen rendezővel dolgozni nem vezet feltétlenül személyes csúcsteljesítményhez, de erősen hajt a megfelelni vágyás – megfelelni Liv elvárásainak.”

Elie Wiesel: „Úgy gondolom, századunk emberei bizonyos értelemben mind menekültek. Mert mindnyájan számtalan határt lépünk át. Van, aki érti – van, aki nem. Liv – színészként és íróként egyaránt – értelmiségi menekült. Szüntelenül változtatja a helyét. Mesék, emberek, képek, szerepek, fejezetek között vándorol. Az emberek néha elképzelt, néha valóságos lények. Tudja, hogyan lehet közöttük az összekötő – a mindnyájukat összekötő híd.”

Néhány óra múlva átmegyek a Ritz Carltonba. Liv lejön értem a hallba. Látom rajta, hogy sok gondolat kavarg a fejében. Még mindig nem biztos a dolgában – adott-e elég anyagot a könyv megírásához. Keresi a kimondatlan vagy talán észre nem vett szavakat, amelyeket nem szabad kihagyni.

Ketil Bjørnstad (K. B.): – Magad mondtad, hogy nem kell mindent leírni.

Liv Ullmann L.U.): – Igazad van. Ingmarnál mindig csodáltam,

hogy addig hámozza a szöveget, míg a szóözön helyett a lényeg marad meg.

K. B.: – Úgy látszott, hogy a *Kristin Lavransdatter* megnyitotta előtted Norvégia minden kapuját. De nem ez történt.

L. U.: – Nem. Az utolsó szerepem az An-Magritt volt 1969-ben, és a *Kristin Lavransdatter* óta Norvégiában nem kaptam rendezői felkérést sem. Erre a filmre én ajánlkoztam. Volt sok elképzelésem, de egyik sem valósult meg. A komolytalan ajánlatokat pedig mind visszautasítottam, mert úgy éreztem, visszaélnék a nevemmel.

K. B.: – Felháborít a dolog?

L. U.: – Igen, egy kicsit. Nem kezdek el zokogni, de érzem, hogy előtt a méreg. Ilyenkor elmegy a hangom. Egyszer egy dokumentumfilmet forgattunk, és a hangmérnök a lakásomban elmondta, mennyire örül, hogy találkozhat velem, és hogy mennyire csodál: „Köszönöm hogy eljöhettek, és ezt elmondhattam, mert ön olyan szépen tud beszélni az életről.” Az interjú alatt az operatőrrel a nappaliban voltam, a hangmérnök a konyhában készítette a hangfelvételt. A hangmérnök minden befejezett rész után bejött hozzánk, és elismételte: „Örülök, nagyon örülök, hogy a konyhában hallgathatom a gyönyörű hangját.” Ekkor hirtelen a filmezésre terelődött a szó; hogy miért nem készíték filmet itthon, Norvégiában. Nem kezdtem el sírni, de éktelenül dühös lettem. Megbántottak, és én sajnáltam magam. Arról is beszéltem, hogy ebben az országban állandóan meg kell alázkodnom. A végén bejött a technikus, és azt mondta: „Teljesen más a hangja. Ilyen is tud lenni? Nem ismerek önre.” Ekkor már nem örült nekem túlságosan. Megtanultam, hogy az indulat sokat árt nekem. Egészen kicsire zsugorodom tőle. Kritikus leszek, és eluralkodnak rajtam az ostoba érzelmek, ahelyett, hogy azt gondolnám: „Hát aztán. Nem én vagyok az első norvég művész, aki nem kap itthon munkát.” De ezért nem fogok megváltozni. Ezentúl nem dühöngök, és nem hagyom, hogy elmenjen a hangom.

Liv írja: „Az arcomra ráncokat szántott az idő, de a lelke menincs gyűrődés. Ha dalolva kel fel a nap, nincs bennem keserűség. Az unokámnak nem mesélek a daloló napról, de amikor bevisszük a kiságyát a szobámba, tudom, hogy tudja. Nem kellene hozzá szavak.

Megnőtt az unokám.

A nyugtalanság a magunkba vetett hit hiánya. A félelem összegyűri és szétporlasztja a lelket. Akár tizenhat, akár hatvan éves vagyok, a jelenben élek. Felnézek a csillagos égre, a fénylő csillagokara, tele vagyok várakozással. A lét öröme.

A hit fiatalon tart, a hitetlenség öregít. A remény ifjúság, a félelem öregség.

Az ifjúság számomra nem életszakasz, az ifjúság az életbe vetett hit. Ez az egyetlen igazságom.”

K. B.: – Ekkor készült a *Öt vallomás*; Anna – anyja akarata ellenére – fiatalon hozzámegy a búskomor teológushoz, Henrikhez. Megismeri Tomast, és lángra lobban benne a szerelem. Tanácsért fordul barátjához, Jacob tiszteleteshez. A pap tanácsainak előre nem várt következményei lesznek. Mit gondoltál, mikor Ingmar Bergman elküldte a kéziratot?

L. U.: – Nem voltam benne biztos, hogy meg tudom rendezni. Óriási ajándék volt. A *Sofie* és a *Kristin Lavransdatter* után megbizonyosodtam rendezői készségemről – hiszen új pályára léptem. S ekkor maga a tanár úr hívott fel: „Írtam egy filmvázlatot, és szeretném, ha te csinálnád meg a filmet.” Végre vállalhattam az új szerepemet – és Ingmar, a művészileg hozzám legközelebb álló ember, azt mondta: „Folytasd az utat, amelyen elindultál.” Olyan boldog voltam, mint egy kisgyerek.

K. B.: – Miben különbözik a rendezés, ha saját forgatókönyvedből készítesz filmet, vagy ha más írja?

L. U.: – Ingmar kézírata inkább elbeszélés volt, és ez aránylag szabad kezdet adott a rendezésben. Magam írtam meg a forgatókönyvet. Ingmar odaadta eredeti kéziratát, és az ezzel egy időben készült öt naplót. Nem szólt bele a munkámba. A naplóból felhasználtam két jelenetet – ezeket ő nem vette be a kéziratba.

K. B.: – A forgatás alatt szoros kapcsolatban voltál vele?

L. U.: – Nem. Az előkészületek alatt néhányszor benézett, mint ahogy azon a napon is, amikor meghalt Ingrid, a felesége. Azt akarta, hogy én csináljam meg a filmet. Azt mondta: „Ez a film Istenről szól. Az én istenhitemről – illetve istentelenségemről. De benned él a hit, és ezt a filmet egy hívó embernek kell megcsinálnia.” Ingmar szerint a zenével Istenhez

szólunk – a filmben erről Jacob tiszteletes beszél. Ingmar kételkedik – én hiszek. Remélem, odafenn találkozik a feleségével. Ingmar erről álmodik. „Ez a te filmed,” – mondta. Nem szabott korlátokat, de a forgatókönyv minden szava Ingmar szövegéből származott. A naplókából átvett két jelenetet a vágás előtt megnézte – nagyon tetszett neki –, szerintem el is felejtette, hogy eredetileg nem volt benne a kéziratban. Később azonban jóval nehezebb helyzetbe kerültünk. A film végéről volt szó, ahol Anna – Pernille August alakításában – lefelé megy az úton, aztán visszafordul, és fent, a dombtetőn meglátja fiatalkori önmagát. Kettesben Jacob tiszteletessel. Sokáig nézi magát, aztán folytatja útját. Mosolyog egy picit. Ez volt az élete. Meglátta egykori énjét, és megértette, kivé változott. Könnyebben lépkedett tovább. Én ezt a befejezést választottam. Anna, csakúgy, mint Sofie, megfordul és visszatekint. Fontosnak tartottam ezt a befejezést.

K. B.: – „Ez volt az élet? Ez volt a szerelem?”

L. U.: – Igen. Elmosolyodik, és továbbmegy. Ezt a részt Ingmar ki akarta venni, illetve korábban szerette volna elvágni a történetet, mint ahogy a kéziratban volt. De nekem így túl száraznak tűnt, hiányzott a befejezés. Nem volt hiteles. Nem tetszett. A vágóasztalnál ültünk, és Ingmar meglátta a jelenetet. Szörnyen kikelt magából. Hajigálni kezdte, ami a keze ügyébe került. A vágó döbbenten figyelte. „Ez a jelenet nem lesz benne!” – kiabálta. Ekkor egy „Nóra-fogáshoz” folyamodtam: elkezdtem sírni. Valódi könnyeket hullattam. De be kell vallanom, inkább színészkönnyek folytak végig az arcomon. Ingmar meglepődve nézett rám: „Azért sírsz, mert olyan fontos neked ez a jelenet?” – kérdezte. „Igen, – feleltem. Ez a jelenet igen sokat jelent nekem.” „Rendben, akkor legyen, ahogy akarod, ” – mondta Ingmar.

K. B.: – Tudta, hogy színészkedsz?

L. U.: – Nem tudom. Ingmar nagyon jól ismert. Később azt nyilatkozta, ez a legkedvesebb filmje, ezzel a befejezéssel. Néha felhív, és elmondja, hogy újból megnézte.

K. B.: – Szívszaggatóan igaz a filmbeli történet.

L. U.: – Talán azért mert a hazugságról szól. Felmerül a kérdés: mennyire van szükségünk hazugságokra? Hogy válhat az igazság ellenséggé? Hogy válhat az igazság hazugsággá? Vagy válhat-e a hazugság igazsággá? Ha súlyos dolgokat fogalmazunk meg, azt csak a lehető

legnagyobb őszinteséggel tehetjük. A film története megrázó, és igen őszintén csináltuk. Nem kellett „kitalálni dolgokat”, ezt akkor szokták, ha nem elég jó a sztori. Ez a történet tökéletes volt, de nehéz volt elmondani, mert nincs benne sok esemény, ami szórakoztatná a közönséget.

Liv írja: „Anyám gyakran mesélte nekünk, hogy sosem érezte magát egyedül, ha minden éjjel egy szerető férfihoz simulva aludt. Elgondolkodtam rajta, mi a pillanatnyi boldogság. Miért érezte magát egyedül, ha ott voltam neki én? Néha hallottam a nappaliban sírni, olyankor, amikor azt hitte, a nővérem és én már alszunk. Ijesztő volt és idegen. Akkor még azt hittem, a felnőttek dolga megsimogatni a gyerekeket, hogy ne féljenek. „A kislányok nem sírhatnak, azt csak a mamáknak szabad.” Talán ezért kötődtem annyira apai nagyanyámhoz. Jobban szerettem a fantáziavilágát, mint a valóságot.

Nagyanyámmal megszépítettük a valóságot, és nagyon jól megértettük egymást. Az igazat mindig átformáltuk egy kicsit, de erről egyikünk sem vett tudomást. „Miért üldögélsz egész délután az ablaknál?” – kérdezte nagyanyám. „Várom apámat. Ilyenkor szokott erre repülni.”

„Mondd meg neki, hogy sokszor csókolom,” – mondta.

Anyám nem tudta, hogy apa néha leszáll a mennyországból, és eljön megnézni engem. Hétéves koromtól anyám minden vasárnap elvitt a sírjához. Meggyújtottunk egy gyertyát, és koszorút tettünk a hideg, fehér kővel letakart sírra. Anyám szomorú volt. Én tudtam, hogy apa nincs a kő alatt.

Mikor elrepült az ablakom előtt, mindig benézett. Milyen gyönyörű volt a mosolya!

Két dologra emlékszem apa életéből. Valaki visz felfelé egy lépcsőn, fejem a vállára hajtva. Biztos, hogy ő volt. A másik kép: egy férfi göröngyös úton sétál velem.

Magas és bőrdzseki van rajta. Nem szól semmit. Kezünk szorításával adunk egymásnak jeleket. Még most is a kezemen érzem apa kezének szorítását. Ha becsukom a szemem, és nem gondolok másra, ismét velem van. Fogja a kezem.

Felnézek az égre. Most már ott van anyám, nagyanyám és sokan mások is, akiket szerettem. Felnézek, lassan esteledik. Színes az égbolt:

a gyöngyházrózsaszíntól az égőpirosig minden árnyalat lángol rajta. A csoda láttán elakad a lélegzetem, és egyre biztosabban érzem, hogy onnan néznek le rám a láthatatlanok – akik nem árnyékolják be a földet.”

K. B.: – Jegyzeteidben több helyen írsz arról, mennyire érzékeny és sebezhető ember Bergman. Egy római utazásotok alkalmával találkozott először Fellinivel. Azt írod, első perctől kezdve meghittten és bizalmasan beszélgettek egymással, mint két fivér. Mintha mindig is ismerték volna egymást. Éjszaka karonfogva sétáltak. Fellini hosszú, fekete felöltőt viselt, Bergman kopott télikabátot és baseballsapkát. Azt írod: „Azon gondolkodom, vajon megértette-e Fellini, milyen végtelenül érzékeny Ingmar.” Ilyen volt akkor is, amikor Woody Allennel találkozott New York-ban?

L. U.: – Bergman és Woody Allen találkozása roppant mulatságos történet.

K. B.: – Edvard Hambro készített rólad egy remek portréfilmet, Woody Allen olvasta hozzá a szöveget. Hogyan ismerkedtetek meg?

L. U.: – Akkor ismerkedtünk meg, amikor Nórát játszottam a Broadwayen. Woody Allen írt, és kérte, hogy találkozzunk.

K. B.: – Rajongott a filmjeidért.

L. U.: – Nem annyira az én filmjeimért, inkább Bergmanért. Gyakran vacsoráztunk együtt.

K. B.: – Az Elaine’s vendéglőben?

L. U.: – Ott is. De nem volt ez románc. Szó sem volt ilyesmiről. Tulajdonképpen csak azt akarta, hogy meséljek neki Bergmanról.

K. B.: – Gondolod, hogy szívesen dolgozott volna veled?

L. U.: – Nem. Ehhez túlságosan tisztelte Bergmant, nem tette volna meg, hogy az ő színészeivel forgasson. Emlékezetes volt, amikor először dolgozott Max von Sydowval. Mikor instruálni kezdte olyan ideges lett, hogy kiment a folyosóra, és reszketve azt motyogta magában: „Max von Sydowot rendezem. Ingmar Bergman emberét.” Óriási dolog volt ez számára. Nem, soha nem akart velem filmet csinálni. Leveleztünk. De nagyon elfoglalt voltam, és be kellett látnom, hogy nincs időm Woody Allennel levelezgetni. Abban az időben volt egy titkárnőm, akinek írói ambíciói voltak, és aki később

Hollywoodban jó nevű szerző lett. Megkértem, hogy válaszoljon Allen leveleire, és az én nevemet írja alá. Ezt meg is tette. Egy idő után azonban be kellett vallania, hogy ő ír Woodynek. Ettől fogva egymással kezdtek levelezni. Nagyon szellemes írások, még most is megvannak. Naponta írtak egymásnak. De az én történetem Woody Allennel... Igen, mielőtt Bergmannal találkozott volna, megkért, hogy még a bemutató előtt nézzem meg az egyik filmjét.

K. B.: – Azt, amelyiknek olyan bergmanos a stílusa? *Belső terek* volt a címe? Azokról a frusztrált nőkről?

L. U.: – Nem, nem azt.

K. B.: – *A Manhattant*?

L. U.: – Nem.

K. B.: – *Az Annie Hallt*?

L. U.: – Nem.

K. B.: – A hetvenes évekből?

L. U.: – Igen, a Broadway-időszakból.

K. B.: – *A Szerelem és halált*?

L. U.: – Igen, az lehet. Előadás után eljött értem a luxuskocsijával. Limuzinja volt és sofőrje. A sötét bőrű sofőrön egyenruha és fehér kesztyű. Hihetetlen, de Woody Allen ilyen volt. A hátsó ülésen ültünk, mert Woody szakasztott mása a filmfiguráinak. Pontosan úgy nézett ki, mint a filmhősei. Az ülésen egy nagy kosár ennivaló, Woody házvezetőnője készítette, mert tudta, hogy előadás után éhes leszek. Úgy volt, hogy a film elején fogyasztom el az elemózsiát. Beléptünk a vetítőterembe. Woody letette mellém a kosarat. Mindent ki kellett csomagolnom, hogy később ne zavarjam a filmet a papírzörgéssel. Ehettem a csirkéből, de csak halkan és vigyázva. Ott ültem egy ülésen, ő meg lefeküdt arra a keskeny... hogy is hívják?

K. B.: – Középső sávra?

L. U.: – A középsávra. Nem fejjel a vászon felé, hanem ellenkező irányba. Nem viccelek, Woody lefeküdt. És azt mondta: „Eszedbe ne jusson nevetni, mert szörnyen rosszul esne, ha nem ott nevetesz, ahol én szeretném. Maradj csendben, ne nevedd egyáltalán.” Eszegettem a csirkecombot, végignéztam a filmet, nem nevettem, meg se mukkantam. Csend volt. Mikor vége lett a filmnek, Woody felállt. Nem nézett rám,

csak annyit mondott: „Ne szólj egy szót sem. Nem vagyok kíváncsi. Hazaviszlek.” Aztán hazavitt. Láttam tehát az új filmjét, de a mai napig nem értem, mit akart ezzel az egésszel. De Woody ezt kérte. Jellemző rá ez a történet. A legjobb sztori azonban az volt, amikor Ingmar eljött New Yorkba, hogy megnézzen a *Nórában*. Csak két napig maradt, a harmadikon indult vissza. És Ingmar – gondolom a korábbiakból már kiderült – legalább annyira emberkerülő típus, mint Woody Allen. Egy alkalommal együtt vacsoráztunk Woody Allennel, az étterem egyik sarokasztalnál ültünk úgy, hogy háttal legyen az embereknek. Vacsora közben Woody megkérdezte: „Szerinted találkozhatnék vele?” „Igen, hogyne” – mondtam. Indulása előtt felhívtam Ingmart Svédországban: „Szeretnél találkozni Woody Allennel?” „Ó, hogyne. – felelte. – Nagyon szívesen.”

K. B.: – Ez akkor volt, amikor a Pierre-ben lakott? Ezt a történetet megírtad az egyik könyvedben. Valóban ennyire félszeg volt?

L. U.: – Igen. Akkor már Ingrid volt a felesége, együtt érkezett vele. Mint említettem, Ingmar látni akart a *Nórában*. Úgy volt, hogy előadás után visszamegy a szállodába, és indul haza, Fårö szigetére. Senki mással nem akart találkozni, csak velem és Woody Allennel.

K. B.: – Ekkor volt először New Yorkban?

L. U.: – Igen. Úgy beszéltük meg, hogy Woody Allen és én együtt vacsoráztunk Ingriddel és Bergmannal a szállodai lakosztályukban. Előtte azonban szerepelnem kellett a *Nórában*. Ingmar természetesen nem jött be az öltözőmbe. Woody Allen a fehérkesztyűs sofőrjével a színház előtt várt. Ismét a hátsó ülésen ülünk. Nem szólunk egy szót sem. Woody Allen ideges, reszket a keze. Belépünk a Pierre-be, a lift felvisz az emeletre. Woody és én továbbra sem szólunk egymáshoz. Bekopogunk, kinyílik az ajtó, az ajtónyílásban Ingmar Bergman áll. Woody Ingmarra néz. Néma csend. Két zseni, ha találkozik. Ingmar szólal meg először, de csak annyit mond: „*Welcome, Woody Allen*”. Woody szóttalanul bólint. Ezután Woody Allen és én belépünk a szobába, és leülünk az asztalhoz. A vacsorát pincérek szolgálják fel. A két zseni egymást figyeli, nézik egymást, csipegetnek az ételből. Mivel nem szólnak egy szót sem, csak Ingrid és én beszélünk. Sok közös témánk nincs, jobb híján a vacsora körül folyik a diskurzus.

Szóba kerülnek a svéd húsgombócok, amelyek Ingmarnak minden bizonnyal hiányoznak. Mert ő voltaképpen csak Ingrid főztjét szereti. „Hiányzik neki a húsgombóc” – mondja Ingrid. A két zseni egymásra néz, és alig észrevehetően elmosolyodik. Asszonybeszéd. Úgy érzem, udvariasságból folytatnom kell Ingriddel a svéd húsgombóc témáját. Gombócokról csevegünk, amelyeket nem tudtam elkészíteni, mikor rajtam volt a sor. A két zseni ismét egymásra pillant, ismét összemosolyog. Elfogyasztjuk a desszertet, és ezzel be is fejeződik a vacsora. Ingmar az órájára néz. Woody is az órájára néz. Az a típus, aki korán fekszik. Felállunk, és kezet nyújtunk egymásnak. Esküszöm, a két férfi egész este egyetlen szót sem váltott. Indulunk haza. Woody és én kilépünk a szállodából, a bejárat előtt már vár a sofőr. Woody azt mondja, hazavisz. Síri csend. Mikor megáll a kocsi a házam előtt, Woody megszólal: „Ó, Liv, köszönöm. Fantasztikus élmény volt!” Amint belépek a lakásomba, csörög a telefon. Ingmar hív: „Liv, szeretném neked megköszönni! Valóban felejthetetlen élmény volt!”

A. Dobos Éva fordítása

A. Dobos Éva

(sz.1955, Ágcsernő) A pozsonyi Műszaki Egyetemen vegyészmérőki karán szerzett diplomát, majd később az Oslói Egyetemen tudományszociológiát tanult. Norvégiában él, az oslói egyetemen társadalomkutatással foglalkozik. Első műfordítása, Liv Ullmann *Választások* című könyve 1987-ben jelent meg az Európa kiadó gondozásában. 2002-ben norvég fordítói ösztöndíjat kapott, azóta több kortárs norvég regényt, novellát, színdarabot fordított magyarra.